

Česká zemědělská univerzita v Praze

Fakulta agrobiologie, potravinových a přírodních zdrojů

Katedra zahradní a krajinné architektury

Historická charakteristika sudetské zahrady

Bakalářská práce

Autor práce: Janichová Ivana

Zahradní a krajinářské úpravy (ABZU)

Vedoucí práce: Ing. Jindřich Vaněk

© 2019 ČZU v Praze

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci "Historická charakteristika sudetské zahrady" jsem vypracovala samostatně pod vedením vedoucího bakalářské práce a s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou citovány v práci a uvedeny v seznamu literatury na konci práce. Jako autorka uvedené bakalářské práce dále prohlašuji, že jsem v souvislosti s jejím vytvořením neporušil autorská práva třetích osob.

V Praze dne 16. 04. 2019

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala svému vedoucímu, panu Ing. Jindřichovi Vaňkovi, za odborné vedení, cenné rady, ochotu a trpělivost. Dále bych ráda poděkovala panu Ing. Jiřímu Šindeláři a panu Ing. Janovi Albertovi Šturmovi za věnovaný čas, rady při konzultaci a za poskytnuté materiály. V neposlední řadě děkuji své rodině a přátelům za podporu, pochopení a pomoc.

Historická charakteristika sudetské zahrady

Souhrn

Tato bakalářská práce se zabývala literárním rozborem rostlin sudetské venkovské oblasti. Vybrána byla oblast Karlovarského a Chebského kraje, Krušných hor a Slavkovského lesa. Zvolena byla z toho důvodu, že právě zde došlo k odsunu mnoha původních obyvatel. To se projevilo v krajině a lze to v těchto oblastech poznat dodnes.

V první části byly analyzovány historické aspekty sudetských oblastí do poloviny 20. století, tedy předválečným obdobím a válkou. Nakonec byly rozebrány následky po válce. Byl rozebrán postup odsunu a jeho následky, které zanechaly změny v krajině. Na mnoha místech došlo k likvidaci vesnic a obcí, ať už zubem času nebo násilně. Louky a užitkové lesíky zarostly a vznikly z nich vysoké lesy, ve kterých je stále možné nalézt pozůstatky domů a stavení.

Další kapitola rozebírala hospodaření v sudetských oblastech a rostliny, které zde byly pěstovány. Hospodářské rostliny se nijak výrazně nelišily od plodin pěstovaných v jiných krajích. Postupy hospodaření byly také podobné, rozdíl byl jen ten, že v severní oblasti Čech byly využívány zastaralejší metody. Kapitola dále dělí rostliny na užitkové, okrasné a divoké a zmiňuje i jejich využití v kuchyni a v lékařství. Byly zde zmíněny nástroje používané k hospodaření.

I přes to, že je práce kompilační prací, byl proveden terénní průzkum za zjištěním, zda se v okolí Bečova dají stále po 70 letech nalézt kulturní rostliny u stavení. Tento průzkum potvrdil, že rostliny se nalézt dají, nicméně je jich málo.

Aby došlo k přiblížení sudetských zahrad i normálním lidem byl v Bečovské botanické zahradě vytvořen projekt Sudetoněmecké etnobotanické zahrady. Tato expozice poukazuje na některé rostliny, které bylo možné v okolí Bečova nad Teplou kdysi nalézt.

Klíčová slova: Chebsko, Sudety, zahrady, venkov, rostliny, dřeviny

Historical characteristic of Sudeten garden

Summary

This bachelor's thesis deals with a literary analysis of plants in the Sudeten rural area. The areas that were selected were the Karlovy Vary and Cheb regions, the Ore mountains and Slavkov forest. These areas were chosen due to the forced removal of many indigenous people - this was reflected in the landscape and can be seen in these areas even today.

In the first section, we analysed the historical aspects of the Sudeten area in the mid-20th century - the pre-war period and war. The second section discusses the post-war consequences, the removal of the people and its aftermath, and how this changed the landscape. Many villages and towns were destroyed, either by violence or by time. Meadows and utility forests grew uncontrolled and became tall forests, in which it's still possible to find remains of the original buildings.

The next section looked at the farming in the Sudeten area, and plants that had been grown there. Farm plants were not significantly different from those grown in other regions. Processes of growing plants were also similar. The main difference was just that the methods used in Northern Bohemia were old-fashioned. This section further divides the plants into commercial, ornamental and wild, and discusses their uses. Farming tools are mentioned here as well.

Despite the fact that this thesis is a compilatory work, there was field research carried out to find out whether it's still possible to find cultural plants in the Bečov area after 70 years. This research confirms that the plants can be found, but there are only few.

In order to bring Sudeten gardens closer to the general public, the Sudetengerman ethnobotanical garden project was created. This exhibition highlights some of the plants that could once have been found in the Bečov nad Teplou area.

Keywords: Egerland, Sudeten, gardens, countryside, plants, woody plants

Obsah

1	Úvod.....	1
2	Cíl práce.....	2
3	Literární rešerše	3
3.1	Sudety.....	3
3.1.1	Sudety.....	3
3.1.2	Sudetské oblasti	4
3.1.3	Dějinné aspekty Sudet do poloviny 20. století	4
3.1.4	Chebský a Karlovarský kraj po odsunu sudetských Němců.....	9
3.2	Hospodaření v sudetských oblastech.....	11
3.3	Rostliny Chebské a Karlovarské sudetské oblasti	13
3.3.1	Původně využívané rostliny a jejich použití.....	13
3.3.2	Ostatní významné plodiny	20
3.4	Používané nástroje	24
3.5	Nalezené rostliny v současnosti (průzkum)	27
3.6	Projekt Bečovské botanické zahrady	31
4	Závěr	34
5	Literatura	35

1 Úvod

Tisíce let soužití Čechů a Němců v pohraničních oblastech, které bylo hospodářsky i kulturně obohacující pro obě strany, bylo zničeno během necelého desetiletí válek. Slabé napětí bylo mezi oběma národy od 13. století, kdy došlo k pozvání německých odborníků na těžbu nerostů, rudy a k pobídce kolonizace pohraničí Přemyslem Otakarem II. I přes drobné neshody byly Češi a Němci schopni žít v míru.

Přesto, že došlo k vyhnání Němců z českého území až v polovině 20. století, nebyla to jen druhá světová válka, která to měla na svědomí. Hospodářské a politické změny, které probíhaly od husitských válek, třicetiletá válka s reformací, doba emancipace po zrušení nevolnictví, kdy se mnoho venkovanů stěhovalo do větších měst, české národní obrození a první světová válka měli svůj podíl na napětí mezi národy. Jako národností konflikty se jevily i sociální nepokoje na počátku 30. let, kdy pro Československou republiku měl tragický dopad nástup Adolfa Hitlera k moci.

Obnova mocenského postavení Němců, které dodalo hospodářství v Německu novou sílu a vymanilo je z hospodářské krize, posílilo i hospodářské a politické vazby Němců v Československé republice na Německo. Ve chvíli, kdy z Rakouska, které koncem 30. let spadalo pod Německo a samotného Německa byl podnícen tlak na Němce žijící v pohraničí, začalo docházet k rozbojům mezi obyvateli. Němci se radikalizovali a docházelo k ničení a poškozování pohraničních stanic, škol, úřadů a pošt, kde byl český personál.

Pomyslná rána pro Němce byla zasazena po prohře druhé světové války. Češi si moc dobře pamatovali, jak se k nim Němci v průběhu války chovali a neváhali se nyní, s podporou státu, obrátit proti nim nazpět (Říha 2008).

2 Cíl práce

Cílem práce byla analýza specifik zahradní tvorby se zaměřením na venkovské zahrady sudetské oblasti v okolí Bečova nad Teplou, Krušných hor, Karlovarského a Chebského kraje před druhou světovou válkou. I přesto, že je bakalářská práce kompilačního charakteru, dílčím cílem bylo provedení terénního průzkumu v oblasti Bečova nad Teplou za účelem nalezení pozůstatků kulturních rostlin.

3 Literární rešerše

3.1 Sudety

3.1.1 Sudety

Samotný název Sudety patrně pocházel z keltského slova Sudéta, kdy Sud- znamená kanec a přípona – éta les“. Sudety mohou být tedy přeloženy jako les divokých kanců (Antikomplex 2006b). Do podvědomí lidí se ale název Sudety dostává až ve 20. století, kdy takto bylo označováno pohraniční území Čech, Moravy a Slezska, kde místy sídlili v hojném počtu sudetští Němci. I přes hojný počet německých obyvatel, Češi vždy Sudety považovali za nedílnou součást Království českého. Avšak sudetští Němci se k tomuto názoru stavěli jinak (Richter 2016). Například v knize od Widenbauera (1940) s názvem Čechy a německý osud se dočteme, že nejen Sudety, ale celé Čechy patří Německu. A právě za součást velkoněmecké říše se okrajové části Čech, Moravy a Slezska začaly považovat hned po realizaci mnichovské dohody (Brügel 2008).

Obrázek 1 – Mapa Říšské říše a sudetských oblastí v letech 1939-1945, zdroj <http://www.interdact.cz/download/PDF%20V-2%20HCS%20sada%201/25.pdf>

3.1.2 Sudetské oblasti

V říjnu roku 1938 bylo Československo, podle mnichovské dohody, donuceno přijmout fakt, že pohraniční části Československa budou okupovány hitlerovskými vojsky. Tím, že byla Říšská župa Sudety vytvořena velmi svérázně, nevytvářela jednolitě území. Délka oblasti byla 435 km, ale na šířku měla jen 51 km. Župa byla vytvořena na území, které zahrnovalo hlavně středně vysoká pohoří anebo jejich výběžky. Rozprostírala se v severní části Šumavy, Českém lese, Slavkovském lese, Doupovských horách, Krušných horách, v části Českého středohoří, Lužických horách, Jizerských horách, Krkonoších, Orlických horách, v Hrubém a Nízkém Jeseníku a na Oderských vrších. Nížiny, s vyšší agrární produkcí se nacházely pouze jen v okolí Žatce, na jižním okraji Krušných hor, na Opavsku, Krnovsku, Litoměřicku, v okolí Mohelnice a kolem Javorníka. I na německé straně, v oblastech Dolní Bavorsko a Horní Dunaj, byla oblast z majoritní části tvořena zalesněnými pahorkatinami (Arburg & Staněk 2011). V župě, která ležela v horském pásmu, s nepříznivými půdními a podnebními podmínkami, se brzy začala projevovat zhoršující se ekonomická situace, spojená i s úbytkem obyvatelstva (Antikomplex 2006b). Na separovaném území v severní části Sudet se nacházelo jen pár větších měst, z nichž nejvíce obyvatel sídlilo v Liberci (69 195 obyvatel), Ústí nad Labem (67 063), Karlových Varech (53 311), Opavě (47 551), Chebu (35 507) a v Chomutově (33 492). V župě převažovaly venkovské obce, kdy asi jen 8 % obcí, mělo více než 2 000 obyvatel. (Arburg & Staněk 2011). V roce 1937 žilo na území Sudet přibližně 3 700 000 lidí, z toho 1 000 000 Čechů a 2 650 000 Němců (Antikomplex 2006b). V knize Václava Kurala & Zdeňka Radvanovského (2002) je uvedeno, že v květnu 1939 žilo v Říšské župě Sudety asi 2 640 000 Němců a 291 000 Čechů. V roce 1947 už žilo v Sudetech jen 2 300 000 obyvatel, z toho převládli Češi v počtu 2 000 000 obyvatel a Němců zbylo v sudetské oblasti pouhých 300 000 (Antikomplex 2006b).

3.1.3 Dějinné aspekty Sudet do poloviny 20. století

V důsledku vyhlášení československé republiky 28. října 1918 ztratili Němci, odjakživa žijící v oblastech tehdejšího Československa, své výsadní postavení. Bylo tedy pochopitelné, že z německy mluvících zemí se začaly ozývat diskuze o tom, že menšiny mluvící německy v Československé republice, by se měli připojit k Rakousku nebo k německé říši. Nebylo to ale tak jednoduché, zvláště z toho důvodu, že německé oblasti ležely roztroušeně v pohraničních pásmech mezi oblastmi českého osídlení. Dělili se do 4 oblastí, a to do největší části

Deutschböhmen ležící u severních a západních hranic, Sudetenland v západoslezské a severomoravské oblasti, části Böhmerwaldgau, která ležela u bavorských hranic a nejmenší Seutšsüdmähren u rakouských hranic. Němci, kteří žili v nyní českých oblastech, se pokoušeli o odboj a o separaci, ale z důvodu špatné vojenské a hospodářské situace k odtržení oblastí nikdy nedošlo. Největší provincie Deutschböhmen se při vyjednávání snažila vládu přesvědčit o tom, že by se s nimi mělo jednat jako s rovnocenným partnerem. Národní výbor s tím však nesouhlasil a to bohužel přispělo k vyhocení situace v pohraničních oblastech. V německých provinciích byli Češi často utlačováni a byli nuceni se poněmčít nebo odejít. V listopadu 1918 Národní výbor poslal do německých oblastí pluky československé armády, které obsadili hlavní města samozvaných provinčních oblastí a zlikvidovali německé nacionalistické skupiny. V následujících letech si Němci přivykli na život české zemi, ale někteří stále doufali ve spojení s říšskou říší. Toto přání se Němcům vyplnilo, když Adolf Hitler v roce 1938 pronesl, že Německo má v úmyslu zajistit sudetským Němcům svobodu. Když v roce 1938 začala válka, Němci ze sudetských oblastí se připojili k německé armádě a postupně došlo k obsazení k větší části Československa. Na celém území probíhali boje, které vyvrcholili v roce 1945 ozbrojeným povstáním Čechů a následným osvobozením rudou armádou 9. května 1945 (Richter 2016).

Předtím, než vůbec došlo k oficiálnímu schválení vysídlení sudetských Němců, byl prezident Československa Edvard Beneš informován v červnu 1942 britským ministrem Nicholsonem, delegovaným k československé vládě, že britská vláda, po zvážení postoje k otázce vysídlení minoritního obyvatelstva, které se v roce 1938 a v letech, kdy probíhala válka, spiklo proti zemi, ve které žili, nemá v úmyslu postavit se proti rozhodnutí vystěhování tohoto obyvatelstva, aby došlo k zachování co největší homogenity země. Otázku vystěhování sudetských Němců položil Edvard Beneš v roce 1943 i velvyslanci sovětského svazu Bogomolovovi, který ho informoval, že Sovětský svaz se staví k odsunu kladně. Jako poslednímu, sdělil Beneš návrh Rooseveltovi se zdůrazněním, že Sovětský svaz i Velká Británie souhlasí s návrhem. Roosevelt souhlasil s vysídlením, a to co největšího možného množství Němců z Československa. Kromě bombardování, nebylo do března roku 1945 Československo nijak významně zasaženo válečnými akcemi a boji. Proto důležité Německé politické špičky vyčkávali s vystěhováním z pohraničí a nabádali populaci žijící v pohraničí k podpoře Německa, až do jeho finálního vítězství (Beneš 2002). Na konferenci tzv. Velké trojky v Postupimi v srpnu roku 1945 došlo k oficiálnímu schválení odsunu Německých obyvatel z Československa. V článku XIII deklarace, která byla 2. srpna 1945 podepsána Trumanem, Stalinem a Churchillem

stojí: „Po zvážení otázky ve všech jejích aspektech uznávají všechny tři vlády, že odsun německého obyvatelstva či jeho živelů setrvávajících ještě v Polsku, Československu a Maďarsku do Německa bude proveden. Dohodly se, že jakýkoli odsun musí být proveden spořádaným a humánním způsobem“ (Sládek 2002).

Postup vysídlení, stanovený podle vládního programu, byl často nedodržen. Jednotky vojáků a členové Revoluční gardy, tedy dobrovolnické skupiny vzniklé v květnu 1945 z popudu Ústřední rady odborů, jejichž cílem bylo zadržovat a zajišťovat nebezpečné osoby, majetek a vykonávat bezpečnostní, strážní a pořádkové služby, často jednali na základě vlastního rozhodnutí a jejich postupy byly přísné až radikální. Část obyvatelstva, hnána touhou po snadném získání bohatství nebo po odvetě, jednala na vlastní pěst. Stav byl kritický především v pohraniční části, která byla osvobozena Rudou armádou. Během bojů a po jejich skončení docházelo k nelidskému, tvrdému a krutému zacházení s německými obyvateli, ať už byli vinni či nevinni. Komplikace cítili také lidé žijící ve smíšených manželstvích, členové organizací předválečných demokratických stran a i německy hovořící lidé. V prvních dnech a týdnech po osvobození došlo k vzrůstu sebevražd v řadách Němců, plynoucích z obav z budoucnosti, které byly vytvořeny útlakem (Staněk 1991). Němečtí zajatci, nacisté, udavači, jednotky SS, zrádci a další osoby, které patřily k německy mluvícímu obyvatelstvu, byli často lynčováni, velmi rychle odsouzeni a krutě potrestáni. Češi se často nechali strhnout masovým konáním davu a pocitem nedotknutelnosti při honbě za potrestáním německých obyvatel (Beneš 2002).

I přesto, že armáda a ministerstvo vnitra stanovili pevné podmínky pro odsun Němců, často probíhalo vyhnání v realitě jinak. Němci, kteří nebyli ihned odsunuti, byli uzavřeni do internačních a pracovních táborů. Zde vykonávali různé práce a to hlavně těžké fyzické, bez nároku na plat a s pouze omezeným přídělem jídla. Velmi těžké životní podmínky spolu s šířením nemocí, podvýživou, šikanou a častou brutalitou ze strany strážných, se projeví na vysokém počtu zemřelých Němců. V jednom z nejhorších zařízení, Skřivánčím poli v Ústí nad Labem, došlo k smrti 200-300 osob během léta 1945. Jako příčina smrti se uváděla nejčastěji „srdeční slabost“. V menší míře byla smrt zaviněna brutálním zacházením a ve větší míře nemocemi, podvýživou, vyčerpáním z práce a příležitostně i sebevraždou.

Němci, kteří měli být vysídleni, byli rozděleni do kategorií podle pořadí odsunu, a to následovně: 1) okupanti, tj. Němci, kteří do Československa přišli po 1. 10. 1938; 2) osoby vinné (nacisté nebo členové Národní socialistické německé dělnické strany); 3) lidé zaměstnaní ve veřejném sektoru, kteří o práci přišli; 4) farmáři, rolníci a sedláci; 5) živnostníci a majitelé

závodů; 6) členové svobodných profesí; 7) dělníci a 8) jiní. Při samotném odsunu probíhal transfer odsunutých Němců pěšky, na větší vzdálenosti se využívali otevřené lokomotivy. Samotné vysídlení probíhalo velmi rychle. Němci často neměli ani 30 minut na to, aby si zabalili veškerý svůj majetek, následně u nich proběhla kontrola věcí, které si s sebou odnášeli a byli zařazeni do transportu. Obsah zavazadel byl limitován a ostatní majetek byl odevzdán. Limitovaným majetkem byli hlavně cennosti jako šperky, peníze a vkladní knížky, kufr o velikosti 30 – 60 kg a potraviny na 3 – 7 dní. Docházelo k rozebrání majetku, který zde po Němcích zůstal. Němci, kteří byli od léta roku 1945 vysídlováni za hranice, šli převážně do Bavorska (626 925 osob), Hesenska (316 452 osob) a Bádenska - Württemberska (214 333 osob). Do Rakouska odešlo přibližně 340 000 osob (Černý, 1990). Z celkového počtu vysídlených obyvatel bylo asi 780 000 osob zemědělských příslušníků a asi 160 000 samostatných rolníků (Slezák 1978).

Pro neodsunuté německé obyvatele, kteří dosud bydleli ve svých vlastních domech, začali v létě 1945 platit přísná pravidla, která byla při porušení tvrdě trestána. Žádné vycházení po určené hodině a zákaz volného vycházení bez zvláštního povolení, dále nesměli využívat hromadnou dopravu, telefonovat a jejich korespondence byla přísně kontrolována. Také nesměli prodlévat na veřejných místech, chodit do kina divadel, restaurací a navštěvovat kulturní akce.

V létě roku 1946 bylo rozhodováno, zda masové odsuny skončí buď v zimě tohoto roku, nebo až v roce 1947. Jednalo se hlavně s Američany a Sověty, jelikož do jejich zóny byli Němci odsunuti. Američané navrhovali dvě možnosti postupu. Zaprvé zrychlit rychlost odsunu Němců, tak aby se stihnul celý do zimy roku 1946. Zadruhé přerušit odsun přes zimu a dokončit ho na jaře 1947. Nakonec byla zvolena druhá možnost a to hlavně proto, že byl předpoklad tuhé zima a zásobování a ubytovací podmínky v zóně nebyly vhodné. Odsun byl přerušen od 1. prosince 1946 do dubna 1947 (Černý 1990).

I přesto, že odsun nebyl stále dokončen, bylo již v roce 1945 započato osidlování. Od jara do podzimu roku 1945 přišlo do pohraničních oblastí kolem 175 000 obyvatel. Část z nich byla tvořena lidmi, kteří byli nuceni opustit toto území před rokem 1938, dále přeživší z koncentračních táborů a pak třeba i jen lidé, kteří hledali nový začátek. Nejvíce jich směřovalo do oblastí, blízce sousedící s územím, které bylo obývané Čechy. Často do vysídlených oblastí přicházeli lidé z nižší sociální třídy, kteří doufali v lepší pracovní příležitosti (Arburg 2008).

Nejčastěji bylo postupováno tak, že z majetku po odsunutých obyvatelích zřídila rolnická komise seznam majetku movitého a nemovitého a následně našla přídělce na statek nebo dům. Přídělci byl poté udělen statek a k jeho stavu byla vyměřena půda, na které měl hospodařit. Obvykle se jednalo o 13 ha. Vzhledem k tomu, že byla nejčastěji přidělována zemědělská půda, byly měněny bývalé hranice pozemky, na které již nebylo nutno brát ohled. To vedlo později k problematice při zakreslování grafického přidělového plánu a k nepřehlednosti při zapisování zkonfiskovaného majetku a v dnešní době je častým důvodem pro soudní řešení při restituci majetku. V některých případech dokonce docházelo k osídlování, ještě když Němci nebyli vysídleni. Nově příchozí s nimi byli schopni navázat vztahy a získat od nich informace o hospodaření, které jim následně pomohly úspěšně zvládnout žně a sklizeň okopanin (Šrámek 2001).

Velkým vábidlem byla také vidina snadného a rychlého obohacení z majetku, který zde po Němcích zůstal. Tzv. "zlatokopové,, drancovali a loupili zbylý majetek i pod trestem smrti. Mnoho nově příchozích však brzy zjistilo, že jim podmínky ve vysídlených oblastech nevyhovují, a tak se navrátili zpět do původních bydlišť (Arburg 2008).

V severní oblasti hranic byla mnohá půda zabrána pro přidělení novým osídlencům, ale nakonec nebyla využita, a to především z těch důvodů, že reemigranti se vraceli nazpět do vnitrozemí, kde byla práce. Na ty, kteří se zde rozhodli zůstat, čekala jen tvrdá práce (Šrámek 2001).

Na psychiku nově usazených přistěhovalců zároveň také působila skutečnost, že se často setkávali s nevraživými reakcemi původních krajanů. Ti měli vůči novým obyvatelům podezřívavé, odmítavé a často nepřátelské postoje. Značnou měrou k těmto postojům přispělo více faktorů. Prvním z nich byla skutečnost, že lidé, kteří již byli usídleni v domech, které zde zbyly po Němcích, měli obavy, že o své nové majetky přijdou kvůli reemigrantům, kteří měli přednostní práva k nastěhování. Druhým důvodem byla nedostatečná snaha jak reemigrantů, tak původních obyvatel pochopit tradice, zvláštnosti a životní styl druhé strany. Dalším důvodem byli nejasnosti kolem státního občanství reemigrantů. Mnohdy jim bylo československé státní občanství uděleno až po dvou letech od nastěhování (Arburg 2011).

Druhá etapa osídlování byla realizována v letech 1947 až 1952. Zájem o přesun do okrajových částí republiky značně poklesl. Negativní obraz pohraničí byl vytvořen chátrajícími neudržovanými domy, špatnou dopravní dostupností a s tím spojeným špatným zásobováním, nefunkční státní správou a i situací v průmyslových závodech, která byla nejasná. Byla snaha

o záchranu pohraničí za pomoci nastěhování Volyňských Čechů a Rumunů. Toto úsilí nebylo naplněno a to z důvodu nedostatku obydlí vhodných k znovuosídlení. Volyňští Češi se těžko sžívali s okolím a nedostatkem průmyslu, což mělo za následek rychlé vystěhování, ať už za lepšími pracovními nebo životními podmínkami. Do většiny usedlostí, které byly v dezolátním stavu, bylo potřeba vložit peníze na opravu a údržbu a na obnovení chodu. Bohužel ani většina reemigrantů z Rumunska tyto peníze neměla a často z těchto důvodů pak odešla ze zpusťšených stavení, která jim nemohla poskytnout vhodné podmínky k životu. Jen malá část z nich zůstala a byla zaměstnána v některém z mála fungujících průmyslových podniků nebo kaolinových dolech (Šrámek 2001).

Tabulka 1: Předpoklad osídlení severní části pohraničí Čech zemědělci k 31. prosinci 1948 (Slezák, 1978)

Politický okres	Rok 1930	Rok 1946	Rok 1948
Aš	1 627	320	1 100
Cheb	7 036	2 120	4 600
Karlovy Vary	3 397	1 370	2 200
Loket	2 247	600	1 400
Teplá	5 993	2 470	4 100
Pohraničí Čech	489 272	283 070	353 800

Ve statistice pro počítání hustoty obyvatel v pohraničí od roku 1930 do roku 1952 bylo vidět, k jakému poklesu v osídlení došlo. V roce 1930 byla hustota osídlení obyvatel 127 osob na 1 km². V roce 1950 byla hustota osídlení obyvatel 82 osob na 1 km² a v roce 1952 dosáhla hustota osídlení obyvatel 84 osob na 1 km². Pokud by tato čísla byla převedena do procent a rok 1930 by byl považován za rok, kdy osídlení obyvatel tvořilo 100 %, byla by v roce 1952 snížena hustota obyvatel o 33,9 %. Hustota osídlení obyvatel tvořila tak v roce 1952 jen 66,1 % (Antikomplex 2006a).

3.1.4 Chebský a Karlovarský kraj po odsunu sudetských Němců

Chvatným vysídlením německého obyvatelstva bylo způsobeno, že obhospodařovaná země ztratila během chvíle svého hospodáře. Během desetiletí zaniklo přes 3000 obcí a samot a přes 350 000 hospodářských jednotek. Dodnes je v krajině možné vidět, co nastane, když se

prakticky ze dne na den vymění původní hospodáři, kteří měli citové a historické vazby k místu, na které byli umístěni obyvatelé bez souvislostí a tradic.

Menší vesnice byly vylidněny a často zničeny. Za účelem zvelebení národnostně čistého pohraničí bylo v 50. a 60. létech, kromě přirozeného rozpadu, srovnáno se zemí mnoho vesnic a sídel, včetně kostelů, klášterů a dalších duchovních památek. Došlo k nenávratnému zničení kulturního dědictví (Antikomplex 2006b). Dále byly zničeny tovární haly, chalupy a domky, které stály na samotách. K těmto místům vedené aleje a cesty byly neudržovány a časem téměř zanikly. Ne všechny opuštěné domy a chalupy byly zničeny státem. Mnoho budov bylo rozebráno pro materiál místním obyvatelstvem nebo se o domy, zejména na samotách, postaral čas a postupně shnily a rozpadly se. V krajině je možné dodnes najít pozůstatky bývalých budov (viz Obrázek 2) (Antikomplex 2006a).

Obrázek 2 – Rozpadlý oblouk stavení v sudetské oblasti okolí Perštejna, září 2018, Ivana Janichová

V 60. až 80. létech bylo osidlování prováděno jen lokálně. Bylo tak činěno za účelem stabilizace okresů nebo kvůli navyšování výroby v uhelných revírech. I přes snahy se nadále se projevoval úbytek obyvatelstva. Mladí lidé byli nuceni odejít z vesnic do větších měst z důvodu stálého nedostatku práce a často i kvůli nedostatku obyvatelných bytů či volných domů (Antikomplex 2006a).

O krajinu nebylo pečováno. To bylo promítnuto i do zvětšené rozlohy zalesnění. Malá rozčleněná pole byla scelena do velkých lánů. Zemědělská krajina byla také nahrazena vodními nádržemi, doly a průmyslovými areály (Antikomplex 2006b). Karlovarský kraj byl od 50. let 20. století silně industrializován. Hory a lesy byly zničeny hornickou činností a to zejména těžbou rudy. Intenzivní čerpání nerostů a těžba poznamenala celé okolí, zejména lesy, které byly káceny, aby sloužily jako palivo. Právě průmyslové areály v Sudetských areálech způsobily na mnoha místech krajinu, která byla poznamenána kyselými dešti (Fabiszewski 2000). Po skončení těžby v 70. letech nedošlo k žádné revitalizaci. Půda byla kontaminována a ovzduší otráveno. Příroda v těchto místech neměla šanci. Až kolem roku 1990 bylo pozorováno snižování snížení jedovatých látek a byla zahájena výsadba nových porostů.

Chebský kraj byl pro vysídlení Němců proměněn v pusté pohraničí. Město Cheb a jeho okolí byly v roce 1945 vybombardovány. V zničeném městě nebylo nádraží, mnoho obytných domů a žádné hotely. Prázdné vesnice byly pohraničníky srovnány se zemí. V roce 1980 bylo v Chebském kraji z 61 obcí zrušeno 50 obcí. Do roku 1990 bylo na Chebsku zničeno a srovnáno se zemí 28 osad a obcí (Antikomplex 2006a).

Vysídlená sudetská krajina byla na mnoha místech přeměněna z pečlivě udržované půdy na lesnaté porosty. Lesy se staly více druhově rozmanitými. Dříve byla zemědělská půda obhospodařována ručně, a proto bylo možné najít pole i na svazích a hůře přístupných místech. Díky dnešnímu využití strojů, které potřebují krajinu spíše mírně zvlněnou, zůstávají bývalé zemědělské krajiny zarostlé a nevyužitelné. Pastviny a louky zplaněly a zarostly plevelem.

Nové domy v pohraničí byly stavěny velmi málo. V 90. letech se do divoké krajiny začali stěhovat chalupáři, kteří měli zájem o zbytky vesnic a začali osidlovat a vykupovat obyvatelné domy a ty byly následně přestavěny na rekreační sídla. Chalupáři však pečovali pouze o krajinu kolem své chalupy a hospodářství neprovozovali (Antikomplex 2006b).

3.2 Hospodaření v sudetských oblastech

V sudetských oblastech se hospodařilo obdobně jako na jiných místech v Čechách. Jediné rozdíly byly v nadmořské výšce. Zatímco v horských oblastech se pěstovalo méně zeleniny, v teplejších oblastech jí bylo pěstováno více. Mnohdy byla z nižších oblastí dovážena nakládaná zelenina, například z Žatecka se do Tepelska dovážela naložená řepa (*Beta vulgaris*) a okurky (*Cucumis sativus*) (Schmutzler & Zerlik 1967).

Postupy hospodaření byly měněny na základě doby, ve které probíhaly. Nejprve byly v zemědělství nejvíce zaujaty ženy, které vykonávaly rolnické práce jen ručně. Hospodaření to bylo ruční neboli kopaničářské. Časem, když bylo rolnictví považováno za úctyhodnou práci, se do něj zapojili i muži. Zapojením chovu dobytka do zemědělství bylo vyvinuto tzv. hospodářství evropské. Zvířata byla využívána k tahání pluhů nebo strojů. I v péči o půdu bylo nutné počkat na vyvinutí lepších metod. Nejprve bylo používáno žárových nebo žďárových metod, kdy byl vypálen les za účelem získání orné půdy a jejich popel byl používán jako hnojivo. Od středověku až do 20. století bylo využíváno třístranného hospodaření a to především na polích (Nigrin 1928).

Osevní postupy byly všude třístranné. Bylo zvykem, že pole bylo rozděleno na tři části. Na jedné straně byl úhor, na druhé byl ozim a na třetí byl jař. Do úhoru byl zaset hrách setý (*Pisum sativum*) nebo vikev (*Vicia* sp.). Větší část úhoru zůstala nezoraná, aby na ni bylo možné pást dobytek. V úhoru, který mohl být zorán a hnojen, byla zaset ozimní pšenice (*Triticum aestivum*) a po ní ječmen (*Hordeum* sp.). Do nehnojeného úhoru bylo po vypasení zaseto ozimé žito (*Secale cereale*) a po něm byl oves (*Avena* sp.). Toto umístění polí bylo důležité kvůli dobytku, který byl na počátku žní pasen na části spojených úhorových pozemků, po žních byl přesunut na veškerá strniště a po zasetí ozimu byl pasen na strniskách po jařinách.

Půda na pěstování byla v Čechách upravována všude stejně. Z jara, když půda oschla, byla rozorána. Po rozorání bylo vyseto obilí a bylo zavlaženo do mokré půdy pro lepší uchycení. Po vysetí obilí byl vyvážen hnůj do úhoru k vysetí hrachu setého (*Pisum sativum*) nebo vikve (*Vicia* sp.). Po sklizení luštěnin byly sázeny brambory (*Solanum tuberosum*), krmná řepa (*Beta vulgaris* var. *rapacea*), tuřín (*Brassica napus* var. *napobrassica*), len (*Linum* sp.), konopí (*Cannabis* sp.) nebo proso (*Panicum* sp.) (Prokúpek 1931). Cukrová řepa (*Beta vulgaris* var. *altissima*) se v Čechách pěstovala ve značném množství. Na začátku 20. let bylo u nás pěstováno tolik řepy, že česká země stála v pěstování cukrové řepy na třetím místě v celé Evropě. Nejprve byla řepa pěstována pro pici a na salát, ale od 20. století hlavně pro výrobu cukru (Nigrin 1928). Jarních plodin, jako řepky seté (*Brassica napus*) a máku (*Papaver* sp.) bylo pěstováno velmi málo (Prokúpek 1931). Mák setý (*Papaver somniferum*), který k nám byl původně dovezen z Orientu, byl pěstován v Česku hlavně pro semeno. Olejnatá semena byla využívána především v kuchyni a v pekařství. Z máku mohl být tlačen i makový olej, který byl pak používán jak v kuchyni, tak v malířství k výrobě olejových barev. Semena máku byla také využívána jako zob pro ptáky. Bylo potřeba dávat si pozor, aby byla semena sklízena za plné zralosti, protože nezralá semena

obsahovala morfin, který působil omámení. Pro morfin byla u nás látka z nezralých semen sbírána jen minimálně, jelikož výroba opia neboli laudána pro lékařské účely se v Čechách nevyplácela (Domin 1910).

3.3 Rostliny Chebské a Karlovarské sudetské oblasti

Rostliny, které vyrůstaly na území v Chebském a Karlovarském kraji a v oblasti Slavkovského lesa se od rostlin z ostatních oblastí české země výrazně nelišily (Zahradnický & Mackovčín 2004). Samozřejmě bylo možné najít v oblasti specifické rostliny, které se vyskytovali jen na výše zmíněných územích. Jednou z těchto rostlin byl například rozpuk jízlivý (*Cicuta virosa*). Zóna výskytu byla malá oblast u Františkových Lázní. Z lučních rostlin byly ojedinělé na území České republiky rostliny jako záraza nachová pravá (*Phelipanche purpurea purpurea*), která rostla v Doupovských horách. U Valeče v Karlovarském kraji se vyskytovala záraza alsaská (*Orobancha alsatica*). Mnoho lučních rostlin vymizelo z luk a polí v souvislosti se začátkem intenzivního hospodaření. I některé vodní rostliny byly příznačné pro tyto kraje. Byla to bařička bahenní (*Triglochin palustris*), ostřice odchylná (*Carex appropinquata*) a řeřišnice bahenní (*Cardamine dentata*). Tyto tři rostliny bylo možné nalézt ve vlhkých oblastech u Bečova nad Teplou. V údolí Teplé byl nalezen lopušík skloněný (*Hackelia deflexa*). Někdy bylo možné byliny nalézt jen na pár metrech. Na štěrkové výsypce u Lomnice rostla zeměžluč spanilá (*Centaureum pulchellum*) a v příkopu u silnice u vesnice Velké Hleděsebe rostl blešník obecný (*Pulicaria vulgaris*). Většina těchto rostlin je v dnešní době chráněná. Úbytek rostlin a jejich přirozených biotopů má na svědomí intenzivní zemědělství, zástavba a mizení přirozených nehnojených pastvin a luk. Na druhou stranu se do oblastí dostávají invazivní rostliny, které na tato území původně nepatřily. Takovou rostlinou byl koprník štětínolistý (*Meum athamanticum*). Další invazivní rostlinou byla i netýkavka žláznatá (*Impatiens glandulifera*). Nejvíce rozšířenou invazivní rostlinou, která likviduje porosty původních rostlin je bolševník velkolepý (*Heracleum mantegazzianum*) (Melichar et al. 2012).

3.3.1 Původně využívané rostliny a jejich použití

Rostliny bylo možné dělit na užitkové, okrasné a divoké. Užitkové a okrasné rostliny byly nejčastěji rostlinami kulturními. Okrasné květiny nebyly jen rostliny kulturní, ale často i rostliny divoké, které byly přineseny z přírody a v zahradě byly zasazeny a zde o ně bylo pečováno jako

o rostliny okrasné. Divoké byliny byly nejčastěji sbírány pro léčivé účinky nebo byly sbírány plody divokých lesních rostlin (Schmutzler & Zerlik 1967).

3.3.1.1 Užitkové

Z užitkových rostlin byly nejrozšířeněji pěstovány brambory, len a obilí. Brambory (*Solanum tuberosum*), které společně s chlebem tvořili základní potraviny, zabíraly největší část zemědělské půdy. Pěstovaly se druhy s vyšším obsahem škrobu (Votroubková 2002). Na Tepelsku byly pěstovány dvě odrůdy brambor a to "Tepler" a "Gurken". Vyhovovala jim zdejší písčitohlinitá půda (Tauber et al. 1991). Len setý (*Linum usitatissimum*) byl zatažen do Čech teprve před první světovou válkou. Byl hojně pěstován, a to i během druhé světové války. Zpracování lnu bylo totožné s německými postupy. Jednalo se o setí, žatvu, lámání, sušení, potírání, vochlování, sušení a česání. Len se upravoval, dokud nebylo možné rozdělit ho na koudel a čistý len (Schmutzler & Zerlik 1967). Na polích, kde byl len pěstován, se vyskytovaly dnes již vzácné plevely. Šlo především o koukol polní (*Agrostemma githago*), drchničku rolní (*Anagallis arvensis*) a drchničku modrou (*Anagallis foemina*) (Šturma). Z obilnin bylo na Chebsku nejčastěji pěstováno žito (*Secale cereale*), které tvořilo nejvýznamnější surovinu pro výrobu chleba. Bylo vyséváno buď na jaře jako jařina a pak bylo sklizeno v létě nebo bylo vyseto na podzim jako ozim a pak bylo sklizeno na začátku léta. Po žitu byl podstatnou plodinou oves (*Avena sativa*). Používal se jako krmná plodina pro hospodářská zvířata. Další plodinou, které se dařilo, byl ječmen (*Hordeum vulgare*), který se využíval nejen v kuchyni, ale především pro výrobu piva. V kuchyních se používal ve formě krup i jako mouka. K výrobě piva se pěstoval chmel (*Humulus lupulus*) (Schmutzler & Zerlik 1967). Na začátku 20. století byl pěstován chmel jen ve slunných oblastech. V Čechách se jednalo o oblasti, které se nacházely v sudetské části. Chmelařské území zahrnovali oblasti: Žateckou, Ústeckou, Roudnickou a Dubskou. Před první světovou válkou bylo chmelařství značně rozšířeno, během války však pěstování chmele znamenalo značný pokles. Bylo to z důvodů vyživovacích nesnází a poklesu výroby piva a zároveň díky odříznutí světových odbytišť. Po válce byla snaha vrátit chmelnice do předválečných stavů, ale z více důvodů se to nepodařilo (Zima & Zázvorka 1938). Zajímavostí v sudetské oblasti byla sušárna chmele ve městě Dubá. Sušárna chmele v Dubé byla postavena s dvěma kruhovými věžemi a se střechou, která připomínala obrácený trychtýř (viz Obrázek 3). Je o jedinou dochovanou stavbu tohoto typu, který se nachází na území České republiky. Sušení bylo prováděno za pomoci lísek a roštů umístěných ve vyšších patrech, pod kterými byl

v přízemí věží umístěn přímý zdroj tepla. Stavba sušárny se podobá typům sušáren chmele, které byly stavěny v Anglii. Tato sušárna (viz Obrázek 3) byla postavena kolem roku 1877. Dnes zde probíhají opravné práce se snahou uvést sušárnu do původního stavu (Petrášek 2018). V okolí samotného Bečova se pěstoval chmel nejvíce v Louce, Otročině a v Nové Vsi. Dnes není v okolí Bečova nad Teplou jediná chmelnice. Nejméně pěstovanou plodinou byla pšenice (*Triticum aestivum*). Nevyhovovalo jí chladnější klima a půda příliš žírná. Pšenice se pěstovala málo i z důvodu vysoké hořlavosti.

Obrázek 3 – dobová fotografie sušárny chmele ve městě Dubé, Expozice Chmelařského muzea v Žatci

Chladné podnebí nebylo pro pěstování zeleniny v Chebsku vhodné, převážně z hlediska výnosů. Nejvýznamnější plodinou byla brukev zelná (*Brassica oleracea*), která se dále vařila, nakládala a konzervovala. Dále se pěstoval hlávkový salát (*Lactuca sativa*), ale jinou zeleninu lidé z Chebska nevyhledávali s názorem, že tzv. zelené, patří dobytku (Schmutzler & Zerlik 1967). V zahradách u domů byla pěstována Suppengemüse, což byla zelenina na polévku. Složení bylo vždy stejné, a to z cibule kuchyňské (*Allium cepa*), mrkve obecné (*Daucus carota*) a petržele (*Petroselinum* sp.) (Tauber et al. 1991).

Složení užitkových zahrad se lišilo podle druhové skladby. Některé pěstované rostliny pocházely z alpských oblastí. Jedním z druhů, které jsou stále k nalezení v okolí Slavkovského

lesa, je všedobrá horská (*Imperatoria ostruthium*) (Šturma). Další rostlinou, která se do sudetských oblastí dostala z Alp je šťovík alpský (*Rumex alpinum*). Mladé listy šťovíku se jedly jako náhražka špenátu a salátu. Kořen byl využíván pro žluté barvivo. Také byl sklizen pro prasata, která ho dostávala po uvaření jako krmivo. V horských oblastech dodnes označuje místa bývalých salaší (Soják 1983).

O ochucování pokrmů se byliny pěstovaly nebo se nosily z luk a polí. Používal se kopr vonný (*Anethum graveolens*), petržel (*Petroselinum* sp.), majoránka zahradní (*Origanum majorana*), miřík celer (*Apium graveolens*), pažitka (*Allium tuberosum*), česnek (*Allium sativum*), cibule (*Allium cepa*), pórek (*Allium porrum*) a tymián (*Thymus vulgaris*) (Schmutzler & Zerlik 1967). K dochucování pokrmů se používal i silně aromatický koprník štětínolistý (*Meum athamanticum*) (Melichar et al. 2012). Z bylin se používaly léčivé rostliny, a to heřmánek pravý (*Matricaria chamomilla*), pelyněk pravý (*Artemisia absinthum*), používaný do likérů i v lékařství, máta kadeřavá (*Mentha spicata*) a máta peprná (*Mentha × piperita*), urgieana přímořská (*Urginea maritima*) a netřesk (*Sempervivum* sp.) (Schmutzler & Zerlik 1967).

V okolí řek, potoků a jiných vodních toků byly pěstovány druhy jako potočnice lékařská (*Nasturtium officinale*) nebo máta vodní (*Mentha aquatica*) (Šturma). Listy potočnice lékařské neboli řeřichy potoční byly používány do salátů. Její semena bylo možné sušit a po rozemletí použít jako náhražku hořčičných semen. Máta vodní byla využívána i v kuchyni, i v lékařství. Z lístků máty byly vařeny čaje pro uklidnění a byla přidávána do pokrmů. Listy byly nakládány do lihu a ve formě tinktur byly používány proti kožním afekcím (Mika 1991).

3.3.1.2 Okrasné

Okrasné rostliny sloužily od nepaměti k dekorativním účelům. Kromě okrasných účelů sloužily rostliny na povzbuzení lidské psychiky a hrály i důležitou roli při čištění vzduchu uvnitř budov (Oudolf & Kingsbury 2013). Pro zemědělce a ostatní obyvatele Tepelska, kteří žili v nesnadných podmínkách, byly okrasné rostliny velmi nepodstatné. Pěstovalo se jen pár vybraných druhů. Schmutzler & Zerlik ve své knize *Das Tepler Land* (1967) uvádějí druhy, které se na Tepelsku pěstovaly. Nejhojněji byly pěstovány nenáročná pelargonie (*Pelargonium* sp.), chrpy pižmové (*Amberboa moschata*), karafiáty a hvozdíky (*Dianthus* spp.), fuchsie (*Fuchsia* sp.), topolovky růžové (*Alcea rosea*), sedmikráska (*Bellis* sp.), trýzel (*Erysimum* sp.), astry (*Aster* sp.), večernice vonná (*Hesperis matronalis*), kalina (*Viburnum* sp.), hortenzie (*Hydrangea* sp.), pivoňky (*Paeonia* sp.), prvosenky (*Primula* sp.), máky (*Papaver* sp.) a myrty (*Myrtus* sp.).

Okrasné kvetoucí rostliny bylo možné využít i v lékařství. Například měsíček lékařský (*Calendula officinalis*) byl sbírán pro své léčivé účinky. Masti byly používány na rány a barva z květů byla používána jako přírodní barvivo (Mika, 1991)

Rozmarýn (*Rosmarinus*) byl vzácně pěstován na i na okrasu, přestože největší využití měl v kuchyni. V zahradách se dal nalézt i jedovatý oměj šalamounek, který se pěstoval k řezání (*Aconitum napellus*) (Šturma).

3.3.1.3 Divoké

Kniha Das Tepler Land od Schmutzlera & Zerlika (1967) popisuje plody lesa běžnými názvy. Nejčastěji byly sbírány bobule jahodníku (*Fragaria vesca*), maliníku (*Rubus idaeus*), ostružiníku (*Rubus fruticosos*), borůvky (*Vaccinium myrtillus*) a brusinky (*Vaccinium vitis-idaea*), které rostly na krajích lesa. Nejhojnějším z těchto druhů byly borůvky a brusinky, které na rozdíl od ostatních bobulí nebyly sušeny, ale jedly se čerstvé nebo se prodávali ve městě na trzích. Rostliny borůvky a jahodníku bylo možné sušit. Sušená rostlina borůvky byla užívána při poruchách trávení a průjmech. Sušené listy jahodníku byly využívány ve formě odvaru pro žaludeční choroby, na dnu a na pakostnici. Využitelné byli i některé rostliny, které nebyly považovány za žádoucí. Jednou takovou rostlinou byla kopřiva dvoudomá (*Urtica dioica*), které měla využití v kuchyni i v lékařství. Z jara byly sbírány mladé listy rostliny a byly používány spařené na salát nebo do polévek a nádivek. Také bylo možné dát kopřivy housatům jako zelené krmení. V lékařství byly kopřivy používány proti revmatickým potížím. Ještě jedno využití měly kopřivy. Bylo možné z nich získat lýková vlákna, která byla velmi pevná a zároveň jemná a proto byla v některých krajích pěstována jako rostlina textilní (Domin 1914).

V knize Schlaggenwald vzpomínají autoři Tauber et al. (1991) na to, jaké to rostliny byly k nalezení v okolí Horního Slavkova. Na jaře bylo pravděpodobné nalézt na loukách rozkvetlé prvosenky (*Primula* sp.). U potoků v okolí řeky Teplé byly k nalezení pomněnky (*Myosotis* sp.) a blatouchy (*Caltha* sp.). Pro vysoký obsah živin byly výhony blatouchu na jaře sbírány a po uvaření konzumovány (Rochow 1969). Bylo možné objevit i konvalinky (*Convallaria* sp.) a violky (*Viola* sp.). Chutnou rostlinou byl tzv. Käsepappel neboli sléz (*Malva* sp.). Listy byly přidávány do polévek nebo se spařily a byl z nich udělán salát. Častěji byly ale sbírány plody, které chutnaly jako sýr a proto lidový název Käsepappel. Sléz byl využitelný i v léčitelství. Květy obsahující množství slizu byly využívány na tišení bolesti zubů. Z listů byly vařeny odvary na vykašlávání (Pilát 1968).

Z léčivých rostlin byl v jarních měsících sbíráný podběl lékařský (*Tussilago farfara*) (Tauber et al. 1991). Květy podbělu byly sbírány a sušeny a z nich byly vařeny odvary k zevnímu použití nebo kloktání, které léčily záněty dýchacích cest. Odvar z listů byliny byl pro změnu používán jako zklidňující látka při křečích svalů (Mika 1991). Další využitelnou rostlinou byla prha arnika (*Arnica montana*). Ta byla nakládána do tuku k použití v masti nebo do alkoholu jako tinktura (Tauber et al. 1991). Arnika byla téměř univerzálním lékem proti nejrůznějším chorobám. Pro své antiseptické a protizánětlivé schopnosti byla velmi žádaná a téměř zlikvidovaná. V dnešní době je chráněnou rostlinou (Soják 1983). Heřmánek (*Matricaria* sp.) byl společně s jitrocelem (*Plantago* sp.) sbírán a sušen na odvary a čaje. Mladé smrkové výhonky byly sbírány krátce po vyrašení a byly svařeny s cukrem pro přípravu sirupu proti kašli. Listy vachty trojlísté (*Menyanthes trifoliata*) lidově hořkého jetele se sbíraly k sušení. Po usušení z nich byly vařeny odvary pro lepší trávicí funkci a jako lék na žaludeční poruchy. Zeměžluč (*Centaurium* sp.) byl cennou bylinou pro obsah hořčin (Tauber et al. 1991). Hořčiny ovlivňují a zlepšují žaludeční a trávicí procesy a vstřebávání živin (Mika 1991).

Dále se využívaly plody keřů a stromů (Schmutzler & Zerlik 1967). Oblíbené byly šípky (*Rosa canina*), které se společně s korunními lístky růže používaly v různých nálevech a odvarech proti rozmanitým nemocem. Kromě šípků, byl z růže využitelný i kořen, a to proti uštknutí hadem a proti vzteklině. Chlupaté rezavé nádory tzv. bedeguary, které byly způsobeny žlabatkou růžovou (*Cynips rosae*), byly sbírány jako lék proti nespavosti (Domin 1914). Sbírány byly lískové ořechy (*Corylus avellana*), plody černého bezu (*Sambucus nigra*), jeřabiny z jeřábu muku (*Sorbus aria*) a z jeřábu ptačího (*Sorbus aucuparia*), trnky (*Prunus spinosa*) a jalovcové bobule (*Juniperus communis*). Oblíbeným lesním ovocem byl i angrešt srstka (*Ribes uva – crispa*). Natrhané bobule se sušily, zavařovaly, nakládaly do alkoholu nebo se z nich přímo dělala kořalka a víno, často i pro léčivé účinky. Například nakládanými jeřabinami se léčilo onemocnění žaludku nebo krku. Využitelné byli i žaludy (*Quercus* sp.) a bukvice (*Fagus* sp.), a to pro výkrm dobytka.

Oblíbeným plodem lesa byly i houby. Sbíraly se ve všech společenských kruzích. Zatímco nižší vrstvy obyvatel je sbíraly pro využitelnost, vyšší pak chodily na houby spíše "z vášně". Houby se konzumovaly ihned nebo se sušily a nakládaly. Hledali se tehdy křemenáče (*Leccinum* sp.), kozáci (*Leccinum* sp.), a lišky (*Cantharellus cibarius*) a lidé se při sběru řídili pravidlem: „Co neznáš, to nejez!“.

Mezi plody lesa není možné řadit jen bobule a houby. Samotný les byl využitelný hlavně pro dřevo. To se dělilo podle využití na dřevo stavební, metrové dřevo, pilařské dřevo, dřevo na stavbu ohrad, kmenovinu a špalkové dříví. Jako topné dřevo se používala hrabanka, klestí, kůra, suché větve nebo šišky. Ze stromů bylo možné získat ještě smůlu. Speciálním nožem byl udělán zářez do kůry a po čase byla u místa naříznutí seškrábána vyteklá smůla. Ta byla po vyčištění prodána řezníkům pro čištění poražených prasat, bednářům na utěsňování sudů, obzvláště čisté kusy byly používány hudebníky jako kalafuna a občas byla smůla použita jako náhrada za kadidlo v kostele (Schmutzler & Zerlik 1967). I v knize Člověk, les a strom od Procházky (1923) je uvedeno, že les byl velmi důležitý pro blahobyt obyvatelstva a to z více důvodů. Prvním z nich je ten, že les poskytoval nenahraditelný přírodní materiál, tedy dřevo a celulózu. Dřevo bylo rozděleno na dva druhy, a to na dřevo na řezivo, obrábění a na dřevo palivové. Druhý důvod byl ten, že les zastával účel sociálně – hygienický, tedy pro osvěžení obyvatelstva.

Největší procento ve složení lesů v 50. letech 20. století tvořil rychle rostoucí smrk ztepilý (*Picea abies*), který přinášel největší výtěžek. Následovala ho borovice sosna (*Pinus sylvestris*), jedle (*Abies sp.*) a modřín (*Larix sp.*). Listnaté lesy se v okolí Teplé skoro nevyskytovali (Schmutzler & Zerlik 1967). Dříve bylo možné nalézt listnaté lesy skoro všude. V nižších polohách, a to od 200 do 400 m n. m., se nalézaly duby (*Quercus sp.*), borovice (*Pinus sp.*), břízy (*Betula sp.*), olše (*Alnus sp.*), habry (*Carpinus sp.*), vrby (*Salix sp.*), javory (*Acer sp.*), jasany (*Fraxinus sp.*), střeňky (*Prunus padus*), bezy (*Sambucus sp.*), vrby jívy (*Salix caprea*) a klokoče (*Staphylea sp.*) a dřínky (*Cornus sp.*), břesty (*Ulmus sp.*), topoly (*Populus sp.*) a svídy (*Cornus sp.*), které tak tvořily smíšené listnaté háje. Ve vyšších polohách, okolo 1200 m n. m. rostly buky (*Fagus sp.*), lípy (*Tilia sp.*), smrky (*Picea sp.*), tisy (*Taxus sp.*), jedle (*Abies sp.*) a javory kleny (*Acer pseudoplatanus*). Toto složení lesů již není možné na našem území nalézt. Bylo zničeno kolonizací lesů za účelem hledání drahých kovů, hornictvím a hutnictvím a nejvíce pak zemědělským rozšiřováním, kdy byly lesy téměř vymýceny.

Les byl důležitý jako hospodářský faktor, a to hlavně proto, že poskytoval výtěžek pro sedláky v zimě, kdy bylo málo práce. Dřevo se z lesů tahalo výhradně pomocí koňské síly a následně se vozilo k železniční trati, odkud bylo rozváženo na pilu nebo rovnou ke spotřebitelům (Schmutzler & Zerlik 1967).

3.3.2 Ostatní významné plodiny

Mezi ostatní významné hospodářské rostliny byly zařazeny rostliny, které nebyly vhodné ke konzumaci člověkem a rovněž nebyly vhodné k prodeji, ale byly významné z jiných důvodů. Jednalo se především o takové rostliny, které byly vhodné jako krmivo pro hospodářská zvířata.

Významnou plodinou byl v každém hospodářství jetel (*Trifolium* sp.). Jetel byl důležitý pro svůj význam v osevním postupu, kdy se jím nechalo zarůst pole a následně po posekání byl zaorán zbytek jako zelené hnojení. Jakožto pícnina s vysokým obsahem bílkovin měl jetel rozhodující význam jako plodina při zajištění dostatečného krmiva pro dobytek na zimní období. Pro zemědělce bylo důležité udržovat louky a v případě potřeby byly zavodňovány a přihnojovány. Louky poskytovali píci na zimní období. Přes léto až do podzimu byl na louky vyháněn dobytek pro spásání dorůstající trávy po sklizni otavy (Votroubková 2002).

Často opomínanou plodinou bylo seno. Seno bylo kosou ručně sklízeno ze špatně přístupných, vysoko položených, zarostlých luk. Sklízelo se brzy z rána, když vysoká tráva byla ještě mokrá. Sklizená tráva byla rozložena, aby vyschla na slunci a poté byla svázána povřísem. V otýpkách se nosila v koších na zádech do stodol, kde byla rozložena na půdě a tam byla přehazována, dokud úplně nevyschla (Tauber et al. 1991).

Hospodářská zvířata byla často dokrmována, aby vydržela přes zimu nebo vykrmována pro následný prodej. V zimních měsících bylo možné ve žlabech najít směs sena a řezanky se sušeným jetelem, ovesnou slámu nebo směs otrub, šrotu a krmné řepy, často doplněnou ještě o rozšťouchané brambory a košťály. Velká pozornost byla věnována uskladnění sena. Stávalo se, že docházelo k samovznícení. Seno také nesmělo navlhnout, protože by mohlo zplsnivět a pak by veškeré zásoby musely být zlikvidovány (Tauber et al. 1991). Pokud byl dobytek přikrmován ze žlabů i v létě, krmná směs byla složena z čerstvého jetele a trávy nebo směsi ova, hrachoru nebo vikve a hrachu (Schmutzler & Zerlik 1967).

3.3.2.1 Lískové svahy

Líska obecná (*Corylus avellana*) byla velmi vděčnou užitkovou rostlinou. Líska byla ideální, jelikož měla značné regenerační schopnosti a rychle obrůstala. Velmi rychle rostoucí pruty bylo možné využít k čemukoliv, včetně konstrukcí na sušení sena nebo podpírání rajčat či fazolí. Využitelné byli i nutričně hodnotné plody – oříšky. Lísky se daly pěstovat na svazích,

úpatích, a i na výsušných místech a teplých úhorech, které byly pro většinu plodin nevhodné na pěstování (Šturma).

Podobné lískovým svahům byly výmladkové lesy neboli pařeziny. Jednalo se o listnaté porosty, které byly tvořeny nejčastěji habry (*Carpinus* sp.), duby (*Quercus* sp.), lípami (*Tilia* sp.), javorem babykou (*Acer campestre*) a olšemi (*Alnus* sp.) (Kotecký 2015). Dřevo olše bylo využitelné zejména pro stavby v blízkosti vodních zdrojů nebo vodní stavby, protože bylo trvanlivé i ve vodě (Domin 1914). Tento druh lesa byl založen na vegetativní obnově výmladků z pařezů. Pokrýval hlavně spotřebu palivového dřeva. Tyto lesy, nejčastěji v soukromém vlastnictví, měly malou výměru a byly proto velmi snadné na udržování (Kadavý 2010).

Obrázek 4 – lískový svah v zakládané expozici Sudetské zahrady v Bečovské Botanické zahradě, červen 2018, Ivana Janichová

3.3.2.2 Sady

V okolí Bečova byly často k nalezení intenzivně obhospodařované travní zahrady a malé sady v jednom. Sady byly tvořeny pár stromy s podrostem, který byl jednou denně sečený pro malé množství ustájeného dobytka. Podrost byl nejbohatším kulturně podmíněným biotopem v krajině. Pěstování intenzivních sadů s velkým množstvím stromů se v okolí Teplé nevyskytovalo (Schmutzler & Zerlik 1967). V sudetské opuštěné krajině je možné identifikovat

pozůstatky starých sadů, a to zejména v lesících, které byly vytvořeny dnes již vzrostlými nálety a právě starými odumírajícími ovocnými stromy (Šturma).

3.3.2.3 Agrární valy

V sudetských oblastech byly agrární valy na mnoha místech nejvýraznějšími pozůstatky původního osídlení. Bylo možné je rozdělit na dvě skupiny zídek. První z nich byly zídky, které jsou pozůstatkem zdiva, které bylo vyplněné maltou. Tyto zídky byly pozůstatky domů, stavení a jiných obydlí. Druhou skupinou byly nasucho stavěné opěrné zídky a kamenné snosy (Šturma). Suché stavění zídek bylo nejstarší metodou zakládání zídek. Kameny na sebe byly pokládány, tak, aby do sebe zapadaly a místa mezi nimi byla vyplněna hlínou. Místa vyplněná hlínou časem zarostly rostlinami (viz Obrázek 5).

Obrázek 5 – odplevelená nasucho stavěná zídka v Bečově nad Teplou, červen 2018, Ivana Janichová

Zídky, volně stojící mezi pozemky, sloužily k rozdělování a oddělování pastvin a polností. Agrární valy, které byly položeny ve svazích, sloužily jako ochrana před sesuvy půdy. Snosy a zídky bylo možné najít i ve vinařských oblastech, kde byly konstruovány za účelem vytvoření teras, na kterých se poté pěstovala vinná réva (*Vitis vinifera*) (Spitzer & Dittrich 2009). Nasucho

stavěné zídky a snosy byly často hustě prorostlé dřevinami nebo i osázené smrkovými kulturami. V okolí Bečova nad Teplou byly biologicky nejbohatšími biotopy, a to z toho důvodu, že zídky a snosy byly význačným útočištěm pro plazy a hmyz (Šturma).

3.3.2.4 Hnojiště a smetiště

Hnojiště a smetiště byli součástí všech domácností. Charakterizovali se vysokým obsahem dusíkatých látek a fosforu, který se do půdy uvolňoval z hnoje a rozkládajících se organických zbytků. Hnůj se také vyvážel na pole a tak se rozšiřovaly rumištní druhy. Kromě zplanělé a vyhozené zeleniny to byly nitrofilní druhy jako vlašovičnick větší (*Chelidonium majus*) a kopřiva dvoudomá (*Urtica dioica*). V krajině, kde se taková místa nacházela, je možné nalézt eutrofní úseky, kde dominují výše zmíněné rostliny nebo nové invazivní druhy, a to především křídlatku (*Reynoutria sp.*) a bolševník velkolepý (*Heracleum mantegazzianum*) (Šturma). Bolševník byl původně pěstován jako okrasná rostlina. Nejstarším místem výskytu na českém území byl zámecký park v Lázních Kynžvart na území Slavkovského lesa. První zmínka o zplanění pochází již z roku 1877. Po 2. světové válce byl rozšířen z důvodu výrazných kulturních změn v krajině spojených s odsunem obyvatelstva (Perglová et al. 2007).

Do blízkosti hnojišť byly často vysazovány i ořešáky (*Juglans sp.*), jejichž listy odpuzují hmyz. Zároveň měly herbicidní a fungicidní účinky. Tato schopnost byla využita i při tvorbě podestýlek pro domácí zvířata, kdy byly do slaměné podestýlky přidávány slupky a listy ořechů (Růžička 2016).

3.3.2.5 Užitkové lesíky listnatých dřevin

Ke většině stavení patřily různě velké užitkové lesíky. Jednalo se o řídké háje, kterým dominovala bříza (*Betula sp.*), topol osika (*Populus tremula*) a javor klen (*Acer pseudoplatanus*). Tyto dřeviny poskytovaly po uříznutí tenké, rovné a dlouhé tyčky, které byly využitelné na zahradě nebo na poli. V létě byl prováděn tzv. pollarding (Šturma). Pollarding byl používán jako technika pro radikální seříznutí vyspělých stromů z důvodu regulace růstu. V místě, kde byl strom seříznut, reagoval vytvořením hustých pletiv, která odolávala hnilobám. Zároveň z těchto pletiv vyrůstaly rovnoměrně vitální, mladé části. Tyto části byly využívány jako krmivo ke spasení domácími zvířaty. Zároveň pollarding konstantně poskytoval dřevo pro domácí spotřebu nebo dřevo pro vyřezávání na zimní večery (Ferrini 2019).

V nižších polohách se využívaly dubové háje (*Quercus* sp.) jako extenzivní výkrmny prasat. V dnešní době se v okolí Bečova žádné užitkové lesíky listnatých dřevin nevyskytují. Ty, které v sudetské části zůstaly, jsou dnes již vzrostlými lesy (Šturma).

3.4 Používané nástroje

V chebské oblasti nedošlo až do konce 19. století k žádným radikálním změnám oproti dřívějším způsobům. Na nástrojích, které byly používány v sudetských oblastech, závisely technologické postupy. Většina prací se vykonávala ručně, popřípadě byla prováděna za pomoci hospodářských zvířat (Votroubková 2002). Ruční práce na poli byly vykonávány zejména ženami, které využívaly jednoduchých nástrojů, jako motyk, rýčů a srpů (Nigrin 1928). Teprve ve chvíli, kdy byla do zemědělství zavedena elektřina jako zdroj energie se přešlo k modernějším strojům. Díky strojům byla zvednuta kvalita předsklizňové a posklizňové úpravy polí, zejména pak při výsevu a sklizni. Je možné rozdělit kdysi používané nástroje do skupin podle místa používání, a to na zemědělské, domácí a kuchyňské nářadí.

Zemědělské nářadí zahrnuje zařízení pro přípravu půdy a ošetření plodin, pro setí a sázení, pro sklizeň, na výmlat a čištění a pro chov dobytka.

Nejpoužívanějším nástrojem byla motyka. Jedná se o nástroj tvořený z dřevěné násady, na jejímž konci je umístěný železný list. Železný list mohl mít variaci tvarů, podle toho, k čemu byla motyka používána. Nejčastější tvar listu byl úzký list, určený k prokopávání a překopávání. Široký srdčitý nebo půlobloukový list byl nejlepší pro kultivaci zeleniny nebo ovoce. Tzv. maková motyka, která měla dvojité list, se používala k okopávání a kopání.

Podobný motyce byl železný rýč. Ten se využíval také ke kultivaci půdy a to rytím. Skládal se z dřevěné násady, která byla zakončena krátkou příčkou. Do příčky byl přes tulej nasazen železný list. Tento list měl tvar srdčitý, oblý nebo obdélníkový (Votroubková 2002).

Jednoduchým nástrojem byl sochor. Sochor byl nástroj, dochovaný ze staroslovanské doby, který byl tvořen hákem s vidlicí, u níž obě rozsochy byly opatřeny kolmo postavenými radličkami. Sochor byl určený k orání (Nigrin 1928).

Západočeské rádlo bylo určeno k orání. Bylo tvořeno z dřevěné vodorovné hřídele, která byla zasazena do plazu hranolovitými sloupky. Na plaz byla vepředu umístěna plochá radlice, kterou se oralo v zemi. (viz Obrázek 6 – nástroj A)

Pluh záhonový byl podobný rádlu a byl určen pro mělkou orbu. Radlice byla železná trojúhelníková a před ní bylo předsazeno železné krojidlo usazené do hřídele.

Potahová plečka sloužila k plečkování brambor. Jednalo se o dvě dřevěné kleče zpevněné železnou rozporou. Ramena rámu byla spojena železným kováním a maticemi s ojí. Na jednom konci oje byl háček k připojení zápřahu.

Brány rámové se používaly k hlubokému zavlačování. Sestávaly z rámu, který byl spojený s pěti příčkami s železnými zuby. Na příčkách bylo nejčastěji 15 nebo 20 zubů. Na rámu byla klička pro připojení oje k zápřahu.

Secí strojky byly používány pro ruční setí jetelového semene. Složeny byly z rozmetacího zařízení a plechové násypky. Rozmetací zařízení se spouštělo pohybem klikkou a soustavou svou ozubených kol. Nejčastěji byl na soustavě popruh, za který se strojek mohl pověsit za krk.

Nedílnou součástí každého stavení byly hrábě pro sklizeň trávy a sena. Srpy a kosy s železnou čepelí se používaly při senoseči. Ke kose bylo možné přidat tzv. hrabici (viz Obrázek 6 – nástroj B), která udávala směr sekaného obilí. Pro větší pozemky se používaly také mechanické žací stroje s žací lištou. Sekací lištu na trávu bylo možné vyměnit za sekací lištu na obilí.

Při sklizni obilí byly používány vidle, nejčastěji trojzubé. Zvláštním nástrojem byl tlouk na mlat (viz Obrázek 6 – nástroj C), což byl dřevěný opracovaný půlkmínek, do kterého byla nasazena mírně prohnutá násada ze dřeva. Tlouk na mlat byl používán k uhlazování čerstvě omazaného hliněného mlatu před výmlatem obilí.

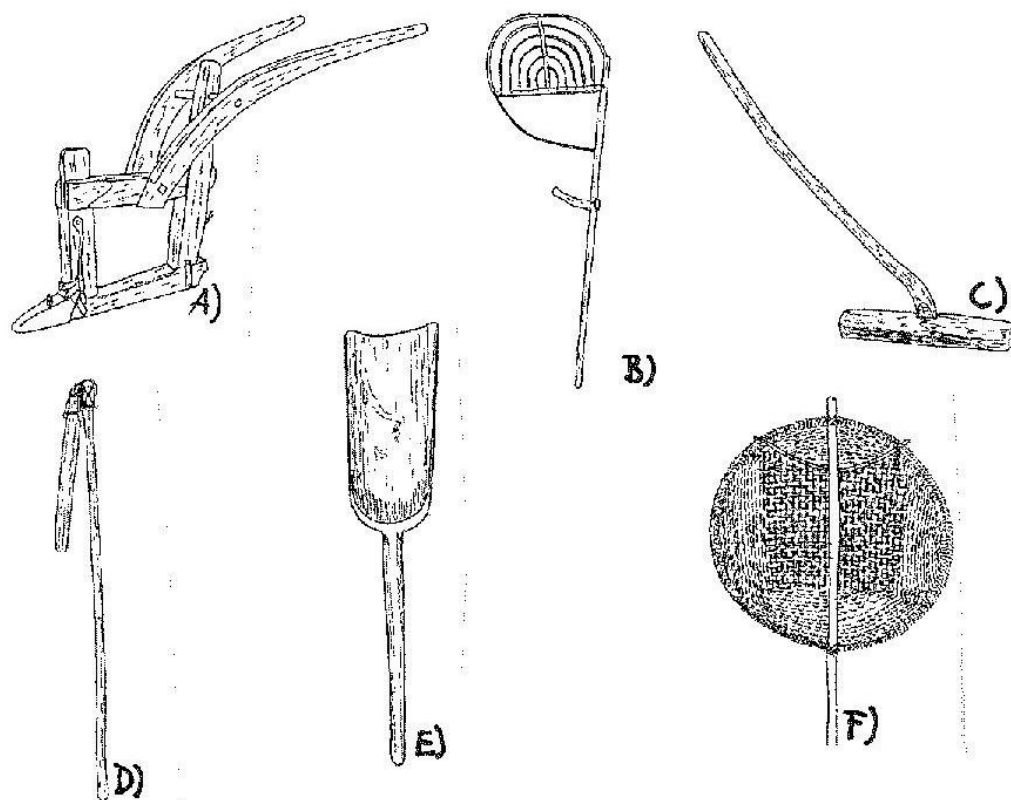
K samotnému výmlatu obilí sloužil cep. Na dřevěné násadě byl koženým očkem upevněn dřevěný biják. (viz Obrázek 6 – nástroj D)

Strojní mlátička na ruční pohon nahrazovala cep. Jednalo se o skříň složenou z bubnu s mlátíci zuby, mlátícím košem a vytrásadly, která sloužila pro vytrásání zrna, případně i plev ze slámy.

Vějačka byla dřevěná lopata, která byla používána k pohazování a čištění obilí v proudícím vzduchu. Lopata byla vždy z jednoho kusu dřeva s širokým obdélníkovým listem na konci. (viz Obrázek 6 – nástroj E)

Ouhrabečnice byla používána jako síto, určené k prosévání vymláčeného obilí. Tvořena byla kruhovým rámem, který byl opleten dřevěnými loubky. Byla uchycena na dřevěnou násadu ve střední ose kruhového rámu. (viz Obrázek 6 – nástroj F)

Strojní čistička na obilí byl mlýnek, tzv. fofr, který sloužil pro vyčištění obilí po výmlatu cepem. Dřevěná síť s násypkou byla opatřena dvojí soustavou sítí.

Obrázek 6 – ukázky starých nástrojů, 2002, Votroubková

Šrotovník na obilí byl nezbytný po výrobu obilného šrotu. Jednalo se o dřevěnou síť s plechovým bubnem a násypkou. Zařízení mělo převod pro nastavení hrubosti šrotování.

Mezi domácí a kuchyňské nástroje se řadí takové, které byly využívány pro zpracování surovin na další produkt.

Máselnice byla nástroj, který se nacházel v téměř každém statku v Chebsku. Existovala máselnice ruční, kdy se jednalo o dřevěnou nádobu kuželovitého tvaru, která byla zpevněna železnými obručkami s otvorem nahoře, kterou procházel tlouk pro stloukání smetany. Máselnice hřídelová byla soudkovitá nádoba, složená z převodového mechanismu, kliky a šlehacích lopatek. Máselnice soudková byla tvořena soudkem v horizontální poloze. Osou soudku byla vedena hřídel s kolovrátkem ze čtyř dřevěných lopatek s kruhovými otvory. Máselnice kolíbavá byla složena s hranolovitého těla a uvnitř byly umístěny desky s otvory, do nichž smetana při kolíbání narážela, a docházelo ke stloukání.

Lis na ovoce, tzv. pucek, se používal pro lisování různých druhů ovoce. Byl složen z dřevěné lavice na třech nohách, z plechového lisu a svrchu byla upevněna dřevěná objímka.

Do přední části lavice byl umístěn dřevěný kloub, do kterého bylo upevněno dřevěné rameno s pohyblivým mačkadlem.

Mezi další nástroje, které byly používány téměř v každé domácnosti, se pak řadily trakaře, vědra, ošatky, opálky a žebřinové vozy.

Rozvoj tradičního zemědělství byl zbrzděn oběma světovými válkami. Po roce 1948 došlo politickým změnám a díky nim poté k odklonění soukromého hospodářství a k prosazení formy kolektivní zemědělské výroby (Votroubková 2002).

3.5 Nalezené rostliny v současnosti (průzkum)

Průzkum byl uskutečněn v červnu roku 2018. Oblastí průzkumu bylo v okolí Bečova nad Teplou. Byl proveden terénní průzkum na dvou místech. První zkoumanou oblastí bylo místo na okraji Bečovské botanické zahrady, kde probíhá vznik expozice Sudetské zahrady (viz Projekt Bečovské botanické zahrady). Druhým zkoumaným místem byla dnes již zaniklá obec Milešov.

V Bečovské botanické zahradě byl proveden průzkum v oblasti, kde se dříve nacházelo hospodářské stavení. Ze stavení je možné dodnes nalézt jeho půdorys (viz Obrázek 7).

K stavení přiléhala pravděpodobně terasovitá zahrada, jejíž zbytky, jako cesta k ní a schody bylo možné nalézt pod vrstvou plevelných rostlin (viz Obrázek 8).

Se stavením sousedil sad, který je dnes obnoven. Bohužel nebylo možné zjistit, které odrůdy se zde nacházejí. Za sadem se nalézá expozice na zahradách na terasách, na kterých bylo možno nalézt rostliny ze sudetských oblastí. Některé rostliny byly zde, v Bečově na Teplou, původně pěstovány.

Těmito rostlinami byly angrešt srstka (*Ribes uva-cripa*), večernice vonná (*Hesperis matronalis*), pelyněk pravý (*Artemisia absinthum*) a rybíz červený (*Ribes rubrum* – viz Obrázek 9). Na zastíněných svazích byl nalezen barvínek menší (*Vinca minor*), kaprad' samec (*Dryopteris filix-mas*) a kuklík městský (*Geum urbanum*). Kuklík městský byl sbírán pro svůj oddenek. Ten byl sušen a využíván k lékařským účelům. Oddenek byl také přidáván do piva pro svoji hřebíčkovou chuť (Domin 1914). Na zastíněném stavu byl také nalezen kakost luční (*Geranium pratense*). Kakost byl používán v lidovém lékařství. Jeho nať byla přikládána na boláky, rány a vředy. Ovar z nati a kořene byl podáván proti úplavici a při běhavce (Domin 1914). Na okraji lesa byla nalezena vrbovka úzkolistá (*Epilobium angustifolium*). Na svahu, kam celý den dopadalo slunce, byla ve velkém množství nalezena mateřídouška (*Thymus* sp.). Více rostlin se

bohužel nepodařilo najít. Některé rostliny, které se nacházely v expozici, pocházely z jiných sudetských oblastí, a proto není vhodné je sem uvádět.

Obrázek 7 – základy zemědělského stavení v Bečově nad Teplou, červen 2018, Ivana Janichová

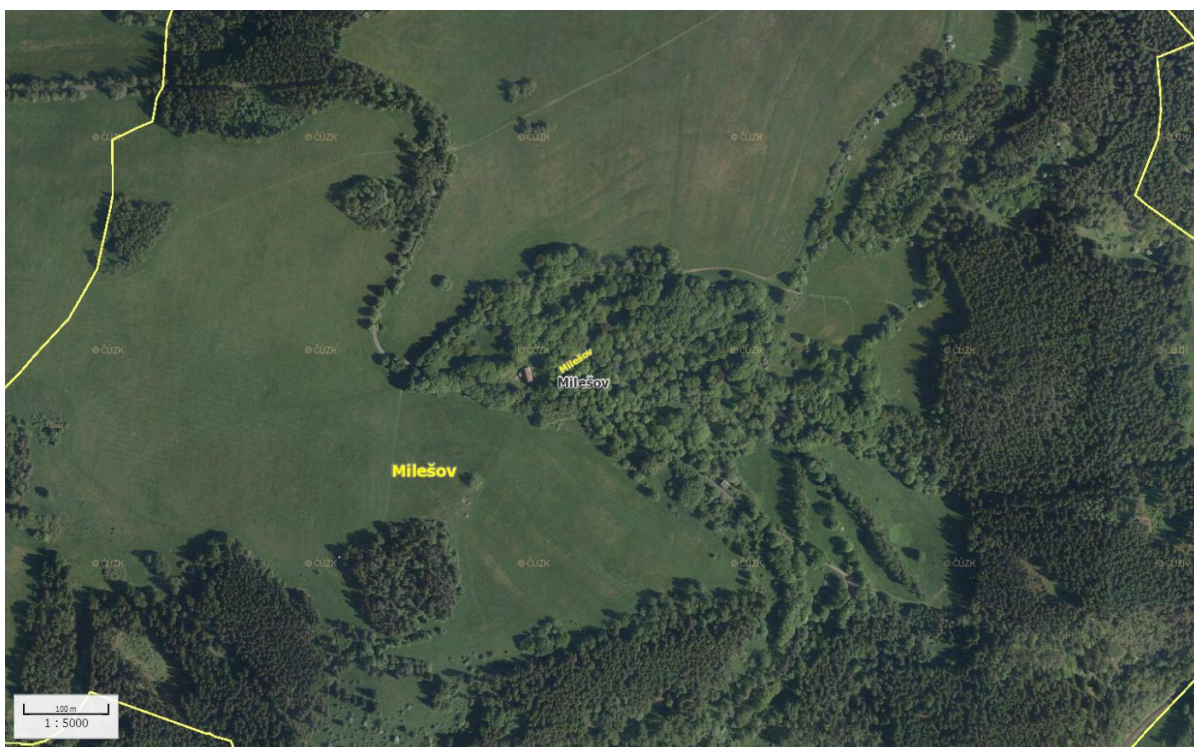
Obrázek 8 – schody v připravované expozici sudetské zahrady v Bečově nad Teplou před a po vypletí, červen 2018, Ivana Janichová

Obrázek 9 – rybíz pocházející ze Slavkovského lesa, červen 2018, Ivana Janichová

Druhou zkoumanou oblastí byla bývalá obec Milešov, německy Müllersgrün. Místo, kde se obec nacházela, leží asi 3 kilometry severně od města Bečov nad Teplou. Podle informací se zde nacházela obec již v roce 1489. Zánik vesnice nastal v 2. polovině 50. let 20. století z důvodu plánované těžební činnosti, za zvýšením pracovních pozic, ke které nikdy nedošlo. Z ortofoto map je možné vidět stav v 50. létech a dnešní stav (viz Obrázek 10.1 a 10.2).

Průzkum v oblasti Milešova probíhal také v červnu 2018. Byly zde nalezeny pouze dvě budovy, které nebyly rozpadlé a k jedné z nich byl náležel přilehlý sad. Sad byl tvořen z šesti stromů jabloní (*Malus* sp. – viz Obrázek 11). Bohužel nebylo možné určit o který druh nebo kultivar se jedná. Dále byla u budovy nalezena růže (*Rosa* sp.) a v podrostu u domu byla nalezena lilie zlatohlávek (*Lilium martagon*). V okolí domu byl objeven náprstník (*Digitalis* sp.). Náprstník byl využíván v lékařství pro jed digitalin, který pomáhal při srdečních chorobách (Domin 1914). Okolí domu bylo také hojně zarostlé kopřivou dvoudomou (*Dioica urtica*). Další kulturní rostliny nebyly v této oblasti nalezeny.

Obrázek 10.1 – aktuální ortofotomapa obce Milešov, zdroj <https://geoportal.gov.cz/web/guest/map>

Obrázek 10.2 – ortofotomapa z 50.let 20. století obce Milešov, zdroj <https://geoportal.gov.cz/web/guest/map>

Obrázek 11 – Sad u domu č.p.33, červen 2018, Ivana Janichová, Milešov

3.6 Projekt Bečovské botanické zahrady

Bečovská botanická zahrada byla založena v údolí města Bečov nad Teplou. Původně byl vlastníkem zahrady rod Beaufort – Spontin. V letech 1918 až 1935 bylo na přání posledního majitele zámku a hradu Jindřicha, 5. knížete a vévody z Beaufort – Spontin a jeho ženy Marie vybudováno nové zahradnictví, alpinum, přírodně krajinářský park a trvalková sbírková zahrada na severní straně podhradí. Plocha zabírala 2,4 hektarů. Marie byla dcerou hraběte Arnošta Emanuela Sylva – Taroucy, který založil první alpinum v Průhonickém parku. Díky jejich spříznění bylo v Bečovském alpinu a parku vysázeno mnoho taxonů netradičních dřevin a rostlin. U mnoha rostlin zde byly dělány pokusy s introdukcí rostlin do českých nebo evropských podmínek.

Hlavním zahradníkem při vzniku nových zahrad byl alpský zahradník Jan Kodýtek. Zahrada byla rozčleněna na čtyři části. V první části byly skleníky, pařeniště, oranžerie a technické zázemí. Druhá část byla tvořena královským rybníkem s cestou, která se vinula okolo a stoupala k dnes již neexistující kapli sv. Petra. Zde byla hlavní část s výsadbou exotických dřevin. Z těchto dřevin se do dnešní doby dochovalo několik unikátů, kterými byly douglaska tisolistá

(*Pseudotsuga menziesii*), modřín Kampferův (*Larix kempferi*), tsuga kanadská (*Tsuga canadensis*), korkovník amurský (*Phelodendron amurense*) vysazený v roce 1918, bříza papírová (*Betula papyrifera*), javor stříbrný (*Acer saccharinum*) a zmarličník japonský (*Cercidiphyllum japonicum*). Významnou rostlinou byla tehdy vysazená popínavá liána aktinidie význačná (*Actinidia arguta*). Část třetí, nejdůležitější, byla tvořena alpinem. Alpinum bylo uděláno z terasovitých záhonů, komplexu schodů a cest. Byly zde vysázeny světlomilné skalničky a další druhy nízkých bylin. Do dnešní doby byly v zahradě dochovány druhy jako pupkovec jarní (*Omphalodes verna*), kakost oddenkatý (*Geranium macrorrhizum*), jahodka indická (*Duchesnea indica*), orlíček obecný (*Aquilegia vulgaris*), hořec tolitovitý (*Gentiana asclepiadea*), prha arnika (*Arnica montana*), prvosenka zoubkatá (*Primula denticulata*) a rožec plstnatý (*Cerastium tomentosum*). Čtvrtá část byla složena ze skalnatého svahu s cestami a schodišti, na jehož vrcholu byla skalní vyhlídka na řeku Teplou (Tábor et. al).

Rodina Beaufort – Spontin byla v roce 1945 odsunuta z Čech (Dolanská 2018). Od roku 1945 byla zahrada zapomenuta až do roku 2005, kdy se o její obnovu projevil zájem Ing. Jiří Šindelář (Tábor et. al). V rámci obnovy zahrady podle původních plánů, bylo započato i budování expozice Sudetoněmecké etnobotanické zahrady ve spolupráci s Mgr. Janem Albertem Šturmou. Do této, stále se rozvíjející expozice, byly vysazeny rostliny, které ve svém výzkumu objevil v různých sudetských oblastech geobotanik Mgr. Jan Albert Šturma. Expozice byla vybudována za účelem přiblížení povědomí rostlin, které byly pěstované, ale i volně rostoucí v sudetských oblastech (Hruška 2018).

Podobným projektem s obnovou zahrady podle dochovaných plánů je projekt obnovy kapucínské zahrady v Žatci. Podle dochovaných zdrojů obklopovala zahrada klášter, který byl vystavěn v letech 1667 - 1684. Společně s klášterem fungovala až do 50. lech 20. století. V letech 2009 - 2011 byla uskutečněna rekonstrukce 85 arové zahrady podle původních plánů. Zahrada byla rozdělena na relaxační a užitkovou část. Relaxační část byla vytvořena z pravidelných trávníků, které jsou od cesty odděleny zimostrázem vždyzeleným (*Buxus sempervirens*). Okolo zdí byly vysazeny tisy červené (*Taxus baccata*) a v prostoru se nachází několik starých ovocných stromů. V prostoru užitkové zahrady byla vysázena historická tyčová chmelnice a vinice (viz Obrázek 12). V užitkové zahradě byly vytvořeny záhony s 80 taxony rostlin, které byly využívány v léčitelství nebo v kuchyni. Z léčivých rostlin jsou k nalezení netradiční byliny jako třezalka bobulovitá (*Hypericum androsaemum*), smil italský (*Helichrysum italicum*), svatolínu cypřišovitou (*Santolina chamaecyparissus*) nebo klinopád šantovitý

(*Clinopodium nepeta*). V záhonech je možné nalézt i rostliny okrasné například diviznu brunátnou (*Verbascum phoenicum*), kontryhel měkký (*Alchemilla mollis*), čísteč vlnatý (*Stachys byzantina*) a mydlici bazalkovitou (*Saponaria ocymoides*) (Gutznerová, 2014).

Obrázek 12 – tyčová chmelnice a vinice v kapucínské klášterní zahradě v Žatci, 2017, Jindřich Vaněk

4 Závěr

Cílem této bakalářské práce byla analýza specifik zahrad se zaměřením na venkovské sudetské zahrady. Tato analýza probíhala zejména z historických zdrojů, poskytnutých panem Ing. Jiřím Šindelářem a materiálů, které vypracoval a nasbíral pan Ing. Jan Albert Šturma.

Literatury vztahující se k hospodaření v sudetských oblastech a zejména pak v oblastech Karlovarského a Chebského kraje je málo, z Krušných hor a Slavkovského lesa se zaměřením přímo na Bečov nad Teplou je ještě méně. Podařilo se nalézt a přeložit některá díla, která však nebyla vědeckou literaturou, ale spíše knihami pro pamětníky. Tyto knihy popisují běžný život a vesnické práce a vzpomínají na obyvatele kraje. Zmiňují běžně používané rostliny, ale ne v odborném stylu.

Po návštěvě Bečova nad Teplou a okolí je poměrně snadné pochopit, proč téměř žádné knihy zabývající se sudetskými zahradami neexistují. V chudém kraji se neřešilo, jaké odrůdy se budou pěstovat, ale hlavně to, aby bylo co jíst. Sortiment byl velmi omezený, ale ozkoušený. Pěstovaly se klasické plodiny, které poskytly velké výnosy a byly dostatečně výživné.

Z terénního průzkumu vyplynulo, že i po 70. letech je možné nalézt některé vytrvalé kulturní rostliny. Nezbylo jich mnoho, ale poukazují na místa, kde dříve stály domy nebo stodoly, jejichž zbytky je také možné nalézt. Staré ovocné stromy jsou v krajině také k nalezení.

Tato bakalářská práce by mohla sloužit jako rozšiřující materiál k připravované expozici Sudetoněmecké etnobotanické zahrady v botanické zahradě v Bečově nad Teplou.

5 Literatura

Seznam tištěné monografie:

- Arburg A von, Staněk T. 2011. Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů. Zdeněk Susa, Ve Středoklukách.
- Arburg A. von. 2008. Die Besiedlung der Grenzgebiete der böhmischen Länder 1945-1950: Forschungsstand, ausgewählte Probleme und Arbeitsbibliographie. GRIN Verlag, München.
- Antikomplex a kol. 2006a. Zmizelé Sudety/Das Verchwundene Sudetenland. Český Les, Praha.
- Antikomplex a kol. 2006b. Sudetské osudy. Český les, Praha.
- Beneš Z. 2002. Rozumět dějinám: vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948. Gallery, Praha.
- Brügel JW. 2008. Češi a Němci 1939-1946. Academia, Praha.
- Černý B. 1990. Češi, Němci, odsun: diskuse nezávislých historiků. Academia, Praha.
- Domin K. 1910. O rostlinách užitkových: Výbor lidových přednášek České university. C.K. České University J. Otto v Praze, Praha.
- Domin K. 1914. Rostlinstvo naší domoviny: Slovem i obrazem. Josef Rašín, Praha.
- Kural V, Radvanovský Z. 2002. "Sudety" pod hákovým křížem. Albis international, Ústí nad Labem.
- Melichar V, Krása P, Tájek P. 2012. Zvláště chráněné rostliny Karlovarského kraje. Karlovarský kraj ve spolupráci s Agenturou ochrany přírody a krajiny ČR, Karlovy Vary
- Mika K. 1991. Fytoterapia pre lekárov. Osveta, Martin.
- Nigrin K. 1928. Kapitoly z historie zemědělství a selského stavu. Tiskem a nákladem knihtiskárny O. Nigrina, Benešov.
- Oudolf P, Kingsbury N. 2013. Planting: A new perspective. Timber Press, China.
- Pilát A. 1968. Kapesní atlas rostlin. 4. Státní pedagogické nakladatelství, Praha.
- Procházka JS. 1923. Člověk, les a strom. Zvířena, Praha-Smíchov.
- Prokúpek JA. 1931. Jak se hospodařilo na venkovských hospodářstvích na počátku XIX. a XX. století. Československé zemědělské muzeum, Praha.
- Richter K. 2016. Sudety. Noos, Praha.
- Rochow TF. 1969. Growth, Caloric content, and Sugars in *Caltha leptosala* in relation to Alpine snowmelt. Bulletin of the Torrey Botanical Club.

Říha M. 2008. Proměny sudetské krajiny jako poselství dalším generacím. Společnost pro trvale udržitelný život, Frýdek-Místek.

Schmutzler J, Zerlik O. 1967. Das Tepler Land - Was die Stiftstürme erzählen. Josef Schmutzer, Geisenfeld.

Sládek M. 2002. Němci v Čechách: německá menšina v českých zemích a Československu 1848-1946. Pragma, Hodkovičky.

Slezák L. 1978. Zemědělské osídlování pohraničí českých zemí po druhé světové válce. Blok, Brno.

Soják J. 1983. Rostliny našich hor: kapesní atlas. Státní pedagogické nakladatelství, Praha.

Spitzer J, Dittrich R. 2009. Trockenmauern für den Garten: Bauanleitung und Gestaltungsideen. Ökobuch, Freiburg.

Staněk T. 1991. Odsun Němců z Československa 1945-1947. Academia, Praha.

Šrámek J. 2001. Zemědělství na Chebsku (1945-1989). Chebské muzeum, Cheb.

Šturma JA. Poznámky k připravované expozici Sudetoněmecké etnobotanické zahrady. Nepsáno. Dep.: Bečovská botanická zahrada.

Tauber J, Bachmann E, Bartelsperger G. 1991. Schlaggenwald - einst kaiserlich freie Bergstadt im Egerland. Schlaggenwalder Heimat- und Geschichtsverein e. V. Hausham, Schlaggenwald.

Votroubková I. 2002. Jak se dříve hospodařilo: katalog výstavy. Chebské muzeum, Cheb.

Widenbauer G. 1940. Böhmen und das deutsche Schicksal: die geschichtlich-geographischen Grundlagen der deutsch-tschechischen Frage. B.G. Teubner, Leipzig.

Zahradnický J, Mackovčín P. 2004. Chráněná území ČR – Plzeňsko a Karlovarsko. Agentura ochrany přírody a krajiny ČR, Praha.

Zima F, Zázvorka V. 1938. Chmelařství. Ministerstvo zemědělství republiky Československé, Praha.

Seznam časopisů:

Kovařík D. 2017. Němci ve středověkých Čechách. Časopis Živá historie **3/2017**: str. 8-9.

Perglová I, Pergl J, Pyšek P, Moravcová L. 2007. Bolševník velkolepý – mýty a fakta o ekologii invazního druhu. Živa **4/2007**, str. 161-168

Seznam webových stránek:

Dolanská J. 2018. Potomci šlechtických majitelů přivezli do Bečova listiny a fotografie. Availably from https://www.idnes.cz/karlovy-vary/zpravy/zamek-becov-majitele-slechtici-rod-beaufort-spontin-navsteva.A180426_144336_vary-zpravy_ba (accessed February 2019)

Fabiszewski J, Brej T. 2000. Plants accumulating heavy metals in the Sudeten Mts. Acta Societatis Botanicorum Poloniae. Availably from <https://www.researchgate.net/publication/269754879> Plants accumulating heavy metals in the Sudety Mts (accessed March 2019)

Ferrini F. 2019. Pollarding and its effects on tree physiology: a look to mature and senescent tree management in Italy. Availably from <https://www.researchgate.net/publication/238712279> Pollarding and its effects on tree physiology a look to mature and senescent tree management in Italy (accessed March 2019)

Gutznerová N. 2014. Naše zahrady a parky: Kapucínská zahrada, Žatec. Availably from <https://botany.cz/cs/zatec/> (accessed March 2019)

Hruška L. 2018. Sudetské skalky. Availably from <http://novyprostor.cz/clanky/518/sudetske-skalky> (accessed March 2019)

Kadavý J. 2010. Obmýť v nízkém lese. Availably from <http://www.nizkyles.mendelu.cz/content/view/93/91/lang,czech1250/> (accessed February 2019)

Kotecký V. 2015. Renaissance pařezin: nový zdroj energetické biomasy na českém venkově?. Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, Praha. Availably from <https://oze.tzb-info.cz/biomasa/12844-renaissance-parezin-novy-zdroj-energeticke-biomasy-na-ceskem-venkove> (accessed December 2018)

Petrášek R. 2018. V Dubé obnovují unikátní sušárnu chmele. Availably from https://www.tyden.cz/rubriky/relax/apetit/pivo/v-dube-obnovuji-unikatni-susarnu-chmele_470342.html (accessed January 2019)

Růžička V. 2016. Moudrost starých ořešáků. Availably from https://www.dumabyt.cz/rubriky/zahrada/pece-o-zahradu/moudrost-starych-oresaku_25760.html (accessed February 2019)

Tábor I, Baroš A, Šindelář J, Šantrůčková M. Historie Bečovské botanické zahrady. Availably from <http://www.becovskabotanicka.cz/index.php/ct-menu-item-5/ct-menu-item-7> (accessed January 2019)